

NA POGRANICZU KULTURY
PUCHARÓW LEJKOWATYCH
I KULTURY TRYPOLSKIEJ

Rzeszów 2013

NA POGRANICZU KULTURY
PUCHARÓW LEJKOWATYCH I KULTURY TRYPOLSKIEJ

COLLECTIO ARCHAEOLOGICA RESSOVIENSIS
TOMUS XXVI

COLLEGIUM EDITORUM
Sylwester Czopek, Michał Parczewski,
Andrzej Pelisiak, Zbigniew Pianowski, Aleksander Sytnyk,
Marcin Wołoszyn

Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego

Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej

Pod redakcją
Aleksandra Pozikhovskiego,
Jakuba Rogozińskiego
i Małgorzaty Rybickiej

Rzeszów 2013

Redakcja
Aleksander Pozikhovski, Jakub Rogoziński, Małgorzata Rybicka

Recenzenci
Jerzy Libera
Andrzej Pelisiak

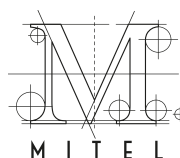
Redakcja techniczna
MITEL

Korekta
Autorzy
Jakub Rogoziński, Małgorzata Rybicka

Tłumaczenia
Jerzy Kopacz

Ilustracja na okładce:
Rys. D. Verteletskyi

© Copyright by Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
© Copyright by Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego
© Copyright by Mitel

ISBN 978-83-7667-172-7

Wydawca
MITEL
35-210 Rzeszów, ul. Baczyńskiego 9
tel./faks 17 250 26 52
e-mail: mitel@mitel.com.pl
www.mitel.com.pl

SPIS TREŚCI

Małgorzata Rybicka	
Wprowadzenie	7
Олександр Дяченко	
Ієрархічні поселенські системи та проблема археологічних добірок	9
Дмитро Юрійович Вертелецький	
Поселення трипільської культури Острог-Каплиця на Західній Волині	15
Katarzyna Piątkowska, Michał Dobrzyński	
Predeterminowany pólсуowiec wiórowy w produkcji drapaczy z krzemienia wołyńskiego z Niżu Polskiego	27
Віталій Конопля, Андрій Гавінський	
Поселення культури лійчастого посуду Рудники в північно-східному Передкарпатті	37
Андрій Гавінський	
Поселення культури лійчастих кубків Винники-Лисівка	55
Andrij Hawinskyj, Wojciech Pasterkiewicz	
Obiekt kultury pucharów lejkowatych na stanowisku „Grodzisko III” w Kotorynach, rejon Żydaczów, Ukraina	75
Katarzyna Piątkowska, Michał Dobrzyński	
Materiały krzemienne kultury malickiej ze stanowiska 105/3 przy ul. Willowej w Lublinie	97
Paweł Zawiślak	
Obiekty neolityczne ze stanowiska 1C w Gródku, pow. Hrubieszów (z badań w latach 1983–1985 Sławomira Jastrzębskiego)	109
Paweł Zawiślak	
Charakterystyka zbioru przęślików ze stanowiska 52 w Pawłosiowie, pow. Jarosław, woj. podkarpackie	215

Paweł Zawisła

Ceramika i krzemienie z osady kultury pucharów lejkowatych z Szumowa, stan. 10, pow. Puławy 227

Wojciech Pasterkiewicz, Aleksander Pozikhovski, Małgorzata Rybicka, Dmytro Verteletskyi

Research on the question of Baden circle influences in eastern parts of the Volhynian Upland 251

Małgorzata Rybicka

WPROWADZENIE

Problematyka pogranicza kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej od wielu lat budzi zainteresowanie badaczy, czego przykładem może być koncepcja o wschodniej genezie pierwszej z nich (C. J. Becker 1947). W polskiej literaturze przedmiotu szczególnie wiele uwagi tej tematyce poświęcił Profesor Aleksander Koško, którego praca pt.: *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska*, wydana w 1981 roku w Poznaniu wyznacza początek wieloaspektowych studiów i dyskusji nad wzajemnymi związkami między tymi bardzo odmiennymi jednostkami kulturowymi, realizowanych przez ośrodek poznański. Wyniki prac, powstających pod jego patronatem, realizowanych przez zespół badaczy polskich i ukraińskich, publikowane są w serii *Baltic-Pontic Studies*, w której szczególnie interesujące są tomy pt.: *Nomadism and Pastoralism in the Circle of Baltic-Pontic Early Agrarian Cultures: 5000–1650 BC*, *The Western Border Area of the Trypolje Culture*, *The Foundations of Radiocarbon Chronology of Cultures Between the Vistula and Dnieper: 4000–1000 BC* oraz „*Cord*” *Ornaments and Dnieper Interfluvial Region: 5th–4th mill. BC*. W wymienionych publikacjach nacisk położono na przedstawienie wzajemnych kontaktów między tymi jednostkami z perspektywy wschodu, manifestującymi się m.in. odkryciami ceramiki kultury pucharów lejkowatych na osadach trypolskich (M. Y. Videiko 2000). Dla opisania procesów kulturowych zachodzących IV–III tys. BC na obszarach na zachód od Bugu, szczególnie ważne są zamieszczone w nich wyniki badań prezentujące obszar zajmowany przez grupę gorodsko-wołyńską reprezentującą fazę CII kultury trypolskiej (V. A. Kruts, S. M. Ryzhov (2000), jak i nowe dane odnośnie chronologii tej kultury (M. Y. Videiko 2003). W wymienionej serii, jak i drugim bardzo ważnym wydawnictwie pt.: *Archeologia Bimaris*, którego współredaktorem jest również Profesor Aleksander Koško, dużo miejsca poświęcono krzemieniowi wołyńskiemu, w tym jego znaczenia dla

odtworzenia szlaków tranzytowych (J. Budziszewski 2000; J. Libera, A. Zakościelna 2011; A. Koško, M. Szmyt 2011; M. Makohonienko 2011) i recepcji cech nadczaromorskich w kontekście m.in. kultury pucharów lejkowatych. W wielu tam publikowanych artykułach rzeka Bug stanowi limes między wymienianymi tu jednostkami kulturowymi (A. Koško 2011; M. Makohonienko 2011).

W latach 30. XX wieku K. Jażdżewski, definiując grupę południową napisał, że obejmuje ona również północne części województwa lwowskiego, zachodnią i północną część województwa wołyńskiego i północny skrawek województwa stanisławowskiego, dokumentując taką ocenę nielicznymi wówczas znaleziskami zamieszczonymi w katalogu (K. Jażdżewski 1936, s. 221, 228). Fundamentalne znaczenie ma więc określenie czy na wschód i południowy wschód od dużych osiedli kultury pucharów lejkowatych, usytuowanych w zachodniej części Wyżyny Wołyńskiej, takich jak Gródek i Zimne, rozciąga się ekumena kultury pucharów lejkowatych, czy też pochodzące z rejonu Horynia i górnego Dniestru znaleziska stanowią jedynie świadectwo krótkotrwałej penetracji wymienionych obszarów przez jej społeczności (por. A. Pelisiak 2005), jak sugerują Aleksander Koško i Marzena Szmyt (2011). Studiów wymaga również określenie dynamiki zmian granic ekumeny trypolskiej w fazach CI/CII. Niebagatelne znaczenie dla poznania związków między tymi kulturami, a także ich przyczyn i skutków, ma również określenie szczegółowej chronologii kontaktów między nimi. Bardzo ważne jest podjęcie studiów nad zagadnieniem dystrybucji surowców wołyńskich w kontekście własności złóż, bowiem mimo licznych prac dotyczących cyrkulacji wyrobów wołyńskich (np. K. Jażdżewski 1936; B. Balcer 1981) kwestia ta jest nadal niejasna (por. J. Libera, A. Zakościelna 2010, s. 103).

Częściowo odpowiedzi na te pytania może umożliwić lektura artykułów zamieszczonych w przedkładanym tomie, którego powstanie jest pochodną działań Profesora Jana Machnika. W ośrodku rzeszowskim zainicjował on

bowiem wschodni kierunek badań nad kulturą pucharów lejkowatych. Dla wielu badaczy działania Profesora Jana Machnika, jak i prace Profesora Aleksandra Kośko stanowią inspirację do badań nad wschodnimi rubieżami kultury pucharów lejkowatych.

W publikacji tej zamieszczone są opracowania źródłowe, prezentujące materiały z osad kultury pucharów lejkowatych usytuowanych w różnych rejonach zachodniej Ukrainy, takich jak Winniki, Rudniki, Kotoryny, jak i niepublikowane zespoły z Gródka nad Bugiem i Szumowa z Lubelszczyzny oraz źródła odnoszące się do kultury trypolskiej. Szczególnie ważny dla zrozumie-

nia cech osadnictwa kultury trypolskiej jest otwierający ten tom artykuł Aleksandra Diachenko. Zamieszczono w nim również przyczynkowe opracowania niektórych wyrobów krzemiennych kultury pucharów lejkowatych. Od podstawowej idei tego tomu odbiega publikacja zabytków krzemiennych kultury malickiej. Jednak dla oceny cech krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych w rejonie nadbużańskim ważne są również czyste zespoły reprezentujące starsze jednostki kulturowe.

Recenzentami zamieszczonych tu artykułów byli Jerzy Libera i Andrzej Pelisiak, którym należą się podziękowania za wiele cennych uwag¹.

BIBLIOGRAFIA

Balcer B.

1981 Związki między kulturą pucharów lejkowatych (KPL) a kulturą trypolską (KT) na podstawie materiałów krzemiennych, [w:] T. Wiślański (red.), *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce (studia i materiały)*, Poznań, s. 59–79.

Becker C. J.

1947 *Mosefunde lerkar fra yngre Stenalder*, "Aarbørg", København.

Budziszewski J.

2000 Flint working of the south-eastern group of the Funnel Beaker culture: exemplary reception of chalcolithic socio-economic patterns of the Pontic zone, [w:] A. Kośko (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, "Baltic-Pontic Studies", vol. 9, Poznań, s. 256–281.

Jażdżewski K.

1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań.

Kośko A.

1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Materiały do syntezy pradziejów Kujaw nr 4, Poznań.

Kośko A. (red.)

1994 *Nomadism and Pastoralism in the Circle of Baltic-Pontic Early Agrarian Cultures: 5000–1650 BC*, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 2, Poznań.

2000 *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 9, Poznań.

Kośko A., Klochko I. V. (red.)

2003 *The Foundations of Radiocarbon Chronology of Cultures Between the Vistula and Dnieper: 4000–1000 BC*, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 12, Poznań.

Kośko A., Szmyt M. (red.)

2010 „Cord” Ornaments and Dnieper Interfluvial Region: 5th–4th mill. BC, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 15, Poznań.

Kośko A., Szmyt M.

2011 Udział społeczności Niżu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych płyty nadczarnomorskiej: IV–IV/III tys. BC, [w:] M. Ignaczak, A. Kośko, M. Szmyt

(red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzyomorza IV–I tys. przed. Chr.*, „Archeologia Bimaris”, t. 4, Poznań, s. 205–221.

Kruts V. A., Ryzhov S. M.

2000 Tripolye Culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian Group), [w:] A. Kośko (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 9, Poznań, s. 86–110.

Libera J., Zakościelna A.

2011 Cyrkulacja krzemienia wołyńskiego w okresie neolitu i we wczesnej epoce brązu na ziemiach polskich, [w:] M. Ignaczak, A. Kośko, M. Szmyt (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzyomorza IV–I tys. przed. Chr.*, „Archeologia Bimaris”, t. 4, Poznań, s. 83–115.

Makohonienko M.

2011 Przyrodnicze aspekty pradziejowych i wczesnohistorycznych szlaków tranzytowych bałtycko-pontyjskiej przestrzeni kulturowej, [w:] M. Ignaczak, A. Kośko, M. Szmyt (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzyomorza IV–I tys. przed. Chr.*, „Archeologia Bimaris”, t. 4, Poznań, s. 21–60.

Pelisiak A.

2005 Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań, [w:] A. Garbacz, M. Kuraś (red.), *Kultura trypolska: wybrane problemy. Materiały z polsko-ukraińskiego seminarium naukowego*, Stalowa Wola, s. 32–41.

Videiko M. Y.

2000 Tripolye and the Cultures of Central Europe: Facts and Character of Interactions: 4200–2750 BC, [w:] A. Kośko (red.), *The Western Border Area of the Tripolye Culture*, "Baltic-Pontic-Studies", vol. 9, Poznań, s. 13–68.

¹ Andrzej Pelisiak ocenił prace Michała Dobrzyńskiego i Katarzyny Piątkowskiej oraz opracowanie źródła z otoczenia Ostroga. Pozostałe artykuły recenzował Jerzy Libera.